

УДК 378.091.12:159-051

Формування професійної компетентності практичного психолога в процесі навчання в педагогічному ВНЗ

Олександр Якович Митник

ДОКТОР ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР
ЗАВІДУВАЧ КАФЕДРИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ВУЛ. ПИРОГОВА, 9, М. КИЇВ, 01601, УКРАЇНА
e-mail: Mitnik2008@gmail.com

Олена Юрїївна Хартман

КАНДИДАТ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ
КАФЕДРИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ВУЛ. ПИРОГОВА, 9, М. КИЇВ, 01601, УКРАЇНА
e-mail: helenhartman@mail.ru

Тетяна Володимирівна Середюк

КАНДИДАТ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТ
КАФЕДРИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ІНСТИТУТУ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ВУЛ. ПИРОГОВА, 9, М. КИЇВ, 01601, УКРАЇНА
e-mail: olezgoleg@mail.ru

У статті розкрито зміст та структуру професійної компетентності практичного психолога, охарактеризовано форми, методи навчання у педагогічному ВНЗ, які сприяють формуванню вказаної компетентності; наведено приклади роботи викладача зі студентами на заняттях щодо формування складових професійної компетентності.

Ключові слова: професійна компетентність, діагностико-аналітична компетентність, консультативно-корекційна компетентність, організаційно-просвітницька компетентність; лекція проблемного характеру, метод мікровикладання, метод кейсів, рольовий тренінг.

Постановка проблеми. Актуальною для освіти сьогодення вважаємо мету професійної підготовки, сформульовану В. Бондарем [2], а саме формування й розвиток у структурі особистості фахівця конкурентоспроможності як системотвірної ознаки фахової компетентності. Взавши за основу мету професійної підготовки, зазначену В. Бондарем, пропонуємо її розширити так: формування профе-

сійних знань, умінь, якостей, які забезпечуватимуть конкурентоздатність майбутнього фахівця.

Конкурентоздатність, на думку В. Бондаря [2], визначається як стійка особистісна властивість свідомо й творчо реалізувати професійну компетентність за достатнього рівня володіння необхідними суспільно-комунікативними знаннями, вміннями та особистісними характеристиками.

Здатність конкурувати обумовлена, на думку вченого [2], по-перше, індивідуально-психологічними ресурсами фахівця (психофізичне здоров'я, вік, зовнішність, здібності, талант, рівень інтелекту, запас енергії) та морально-етичними аспектами (ієрархія цінностей, система вірування, наявність табу та особистісних обмежень) (А. Кірсанов, Ф. Найт, Д. Паригін та ін.). По-друге, особистісна складова професійної компетентності – конкурентоздатність – виявляється в рівнях розвитку *мотиваційно-ціннісного компонента*, що відображає такі орієнтації, як спрямованість на морально-етичне самовдосконалення, позитивна установка на соціально значущу активність, потреба в само-

актуалізації, самоствердженні, самореалізації, самодисципліні; *емоційно-вольового компонента*, що включає відповідальність, самостійність, ініціативність, упевненість у собі, співчуття, самоконтроль тощо; *оцінювально-регулювального компонента*, що виявляється в дієвих навичках самооцінювання, саморегуляції, гнучкості, стратегічного планування, дослідницькій особистісній позиції тощо.

Зміст поняття «професійна компетентність» розкрито в дослідженнях Ю. Ємельянова, Л. Колмогорової, Л. Петровської, Л. Столяренко, М. Холодної, Н. Чепелевої тощо. Так, М. Холодна визначає професійну компетентність як особливий тип організації предметно-специфічних знань, який дозволяє приймати ефективні рішення у певній галузі діяльності [7]. Згідно з Н. Чепелевою [8], професійна компетентність – це здатність ефективно вирішувати практичні завдання стосовно соціалізації особистості, яка розвивається, забезпечення внутрішніх умов діяльнісної інтеграції особистості в суспільство за рахунок розвитку ціннісних орієнтацій, формування практичних умінь діяльнісної соціально бажаної самореалізації. Д. Прістлі, Л. Томпсон [6] визначають професійну компетентність як систематизовану сукупність знань, високих моральних норм і професійного кодексу. Говорячи про складові професійної компетентності практичного психолога, вчені [1, 4, 6–8] акцентують увагу на когнітивному, операційному, комунікативному та моральному її компонентах. На нашу думку, названі складові професійної компетентності не відображають специфіку професійної діяльності саме практичного психолога.

Мета статті – розкрити авторський погляд на зміст та структуру професійної компетентності практичного психолога, охарактеризувати форми, методи навчання у педагогічному ВНЗ, які сприяють формуванню вказаної компетентності.

Основний матеріал і результати дослідження. На нашу думку, професійна компетентність – це здатність фахівця кваліфіковано та ефективно застосовувати професійні знання, уміння, якості як у запланованих, так і в непередбачених професійних ситуаціях. У зв'язку з тим, що практичний психолог має володіти знаннями та вміннями щодо здійснення діагностичної, корекційної, розвивальної, експертної, консультативної, управлінської, а також викладацької, науково-методичної та науково-дослідної (для ОКР «магістр») професійної діяльності, професійна компетентність складається з діагностико-аналітичної, консультативно-корекційної, організаційно-просвітницької та особистісної компетентностей. Будь-яка компетентність як складова професійної компетентності забезпечує успішність професійної діяльності практичного психолога й включає в себе систему когнітивних (певні про-

фесійні знання), операційних (певні професійні уміння) та особистісних (професійно значущі якості) характеристик. Розкриємо операційні характеристики кожної із запропонованих компетентностей.

Діагностико-аналітична компетентність. *Діагностичні уміння* допомагають виявити стан розвитку певного психічного процесу, якості за допомогою правильно підбраної та сприятливої для даного віку діагностичної методики; здійснити підбір системи діагностичних завдань та проведення їх у цікавій для учнів формі; проаналізувати отримані результати та сформулювати відповідні висновки та конкретні рекомендації.

Вміння діяти подумки (аналітичні уміння) – це змістовий аналіз умов певної проблеми (встановлення причинно-наслідкових зв'язків); планування процесу розв'язання проблеми: процес творіння, планування індивідуальних проектів розвитку учнів та відповідно до цього підбір певних методів, прийомів роботи, створення відповідних умов, які приведуть до очікуваного результату; рефлексія або діалог з самим собою: осмислення руху своєї мислєдіяльності, що забезпечує її корегування, а іноді й перебудову.

Консультаційно-корекційна компетентність. *Дослідницькі уміння:*

- висувати й точно формулювати гіпотези, будувати обґрунтовані, логічно несуперечливі теорії, які пояснюють певні явища, стани;
- визначати поняття через найближчий рід та виду відмінність;
- послідовно розмірковувати, будуючи ланцюжки міркувань, які приводять до запланованого результату;
- будувати правильні умовиводи на основі фактів, окремих понять;
- бачити та формулювати певні проблеми;
- ставити попередні діагнози, уточнювати їх;
- розробляти тренінги, вести супервізії;
- працювати з психолого-педагогічною, методичною літературою, виділяючи основні конструктивні ідеї щодо розв'язання виявленої проблеми; оформляти результати дослідження у вигляді певних корекційних, профілактичних, просвітницьких програм;
- створювати певні завдання розвивального характеру; науково-методичні розробки.

Організаційно-просвітницька компетентність. *Організаційні уміння:*

- організовувати конструктивну взаємодію між психологом і клієнтами та останніх між собою;
- організовувати власну діяльність і поведінку під час безпосередньої взаємодії з клієнтом на сеансі й позасеансних заняттях: розподіл робочого

часу, інструктування, контроль, дозування навантаження тощо;

- управляти дискусією, тобто координувати дії та висловлювання учасників взаємодії;
- організовувати зіткнення поглядів;
- попереджувати конфліктні ситуації під час суперечки.

Інтенційні уміння:

- встановлювати контакт;
- викликати симпатію, довіру;
- презентувати себе як фахівця, здатного надати допомогу;
- зацікавлювати, вести за собою;
- правильно, логічно, однозначно та переконливо висловлюватись;
- уміння генерувати ідеї, передбачати результат взаємодії з клієнтом та характер зворотної реакції на свої вимоги;
- уміння формулювати запитання, спонукати до розмірковування, складання аналітичної відповіді;
- адекватно реагувати на поведінкові прояви клієнта;
- заохочувати, підтримувати, заспокоювати, переконувати, вмотивовувати.

Комунікативні уміння характеризують, на нашу думку, будь-яку компетентність. Розкриємо їх зміст.

Комунікативні уміння:

- уміння пізнавати інших і розуміти їх, об'єктивно оцінити ситуацію й відносно неї прогнозувати свою поведінку;
- уміння активно слухати (чути), вибирати роль, адекватно передавати й сприймати емоції;
- уміння моделювати діалог, структурувати інформацію у формі діалогу;
- уміння рефлексивно управляти «Я-образом», що означає усвідомлення того враження, яке «Я» справляє на оточуючих, і вміння його змінити за власним бажанням;
- володіння правилами поведінки — етикетом, здатність бути витриманим, доброзичливим, чуйним по відношенню до партнера у спілкуванні;
- володіння вербальною комунікацією, а саме технікою мовлення, її компонентами: голосом, дикцією, темпом, інтонацією, паузами; ознаками мовлення, якими є правильність, чистота, точність, логічність, виразність, образність, доцільність;
- володіння невербальною комунікацією, а саме: мімікою, жестами, пантомімікою, умінням триматися перед аудиторією.

Професійно значущі якості практичного психолога виступають особистісними характеристиками будь-якої складової професійної компетентності. До них ми відносимо емпатію, динамізм особистості, чарівність та емоційну стійкість. Розкриємо їх зміст.

Емпатія у практичного психолога проявляється у здатності до емоційної ідентифікації себе з іншою людиною, умінні співпереживати клієнтам, відзеркалювати у власній психіці їхні радощі та невдачі, проблеми та інтереси, виявляти можливість поставити себе на місце інших, спроможності до довільного емоційного відгуку на переживання інших, до прийняття таких почуттів як своїх власних. На думку М. Бургіна, емпатія, будучи компонентом цілісної структури особистості, має й власну структуру, до якої входять окрім емоційного компоненту також когнітивний і поведінковий. Тому прояв емпатії може мати такі форми:

а) емоційну — здатність збагнути особливості емоційного світу іншої людини (проявляється у формі співпереживання);

б) інтелектуальну (когнітивну) — розумове уявлення того, що може відчувати інша людина;

в) прогностичну — здатність уявити майбутній емоційний стан іншої людини.

Важливо, щоб у практичного психолога емпатія мала прояв у трьох формах. Прояв емпатії в зазначених формах характеризує психолога як доброзичливу, чуйну, тактовну особистість.

Динамізм особистості практичного психолога являє собою сукупність впливів на клієнтів, основою яких є тандем логіки переконання та схильності до навіювання; вимогливості та почуття гумору; самостійності в прийнятті рішення та комунікативності; винахідництва та організаційних можливостей.

Практичний психолог має володіти вмінням приваблювати до себе інших, тобто мати певний *магнетизм особистості*, бути наділеним *чарівністю* — здатністю заражати інших людей своїми переживаннями. Складова частина чарівності психолога — акторські вміння. Вони необхідні психологові, щоб дійти до кожного клієнта, заразити його власними почуттями. Психологові необхідно володіти такими акторськими уміннями та здібностями: здібністю транслювати власний задум через дію; вмінням рольової гри; вмінням знаходити психологічну сумісність зі співрозмовником; вмінням оперативного керувати власним психічним станом — викликати в собі оптимістичний настрій, творче натхнення; вмінням дивитися на світ очима дітей, працюючи з ними; здібністю до продуктивної та довготривалої діяльності в умовах емоційного стресу.

Емоційна стійкість практичного психолога означає здатність до саморегуляції, володіння собою, яка проявляється у витримці, постійному самоконтролі власних дій.

З метою забезпечення ефективності формування професійної компетентності практичного психолога основною формою та механізмом навчання, на нашу думку, має бути конструктивна взаємодія

у підсистемах «викладач – студент», «викладач – студентство», «студент – студент», «студент – студентство». В основі такої взаємодії активний діалог, самоуправління, взаєморозуміння, а розуміння передусім передбачає спілкування, співробітництво, рівність позицій, емпатію. Формування знань та умінь у студентів здійснюється на різних рівнях засвоєння. За допомогою лекцій та самостійної роботи організується засвоєння знань на рівні первинного сприймання навчального матеріалу. На семінарських, практичних, індивідуальних заняттях, під час практики, виконання курсових та дипломних робіт здійснюється перехід знань на інший рівень – формування умінь та навичок.

Лекція має бути економним способом передачі інформації. Це означає, що лектор повинен відібрати з потоку наукової інформації найголовніше, тобто компенсувати відставання навчальних посібників від сучасних досягнень психологічної науки й практики; сконцентрувати увагу студентів на вузлових моментах змісту. Більшість лекцій мають бути проблемного характеру. Особливість лекції полягає в тому, що на початку лекції окреслюється певна науково-педагогічна проблема, зміст лекції представляє пошук шляхів її розв'язання, завершення лекції – це побудова певних висновків.

Серед лекцій проблемного характеру пропонуємо застосовувати такі лекції: прес-конференцію, «лекцію удвох», лекцію-дискусію, лекцію з розбором конкретних ситуацій, лекцію-консультацію [5].

Лекції-дискусії належать до числа лекцій проблемного характеру. На таких лекціях викладач після викладу логічно завершеної порції матеріалу ставить проблемні питання. Такі запитання допомагають підвищувати пізнавальну діяльність аудиторії, організувати вільний обмін думками між студентами з метою їх переконання, подолання негативних установок і помилкових думок деяких студентів. Суть навчальної дискусії полягає в обміні поглядами щодо конкретного питання (проблеми), створенні ситуації пізнавальної суперечки. Для такої суперечки використовуються різні наукові точки зору з тієї чи іншої проблеми. Ситуація протилежних думок, наукової суперечки мимоволі повертає увагу студентів як до теми, так і до процесу учіння. Крім того, за допомогою дискусії вони набувають нових знань, вчать їх обґрунтовувати, утверджуються у власній думці.

Для використання такого методу необхідна підготовка: попередня, коли студенти завчасно мають накопичити необхідні знання, чи формальна, коли студенти оперують щойно викладеними знаннями, спираючись на попередній досвід навчання. Тож уваги потребують педагогічні умови, дотримання яких дозволяє підвищувати результативність обраного методу. Серед них:

1) правила дискусії (говори чітко, красиво, лаконічно; обґрунтуй, доведи власну думку; слухай, вислуховуй, поважай думку іншого; не перебивай, вмій погодитися);

2) доброзичлива атмосфера (партнерські взаємини, можливість висловитися всім бажаючим; заохочення активності та ініціативності);

3) залучення до дискусії всіх студентів;

4) постійний контроль процесу навчання – це завдання викладача (актуалізація вже набутих знань, встановлення міжпредметних зв'язків, формування навичок понятійного мислення тощо).

Без дотримання цих умов дискусія стає безпредметною, нецікавою, заплутаною. Тому під час лекцій-дискусій важливо заохочувати студентів до опанування мистецтва ведення дискусії, в нагоді стає використання прес-методу (захист власної позиції). Він має чотири етапи:

1) *позиція*: «Я вважаю, що...» (сутність, у чому полягає думка);

2) *обґрунтування*: «Тому, що...» (пояснення, чому саме так вважаю; аргументація);

3) *приклад*: «Так, наприклад...» (забарвлення відповіді);

4) *висновок*: «Отже...» (узагальнення вищезначеного, логічне завершення).

Робота з книгою є одним із найважливіших методів навчання. Головна перевага цього методу полягає в тому, що студент має можливість багаторазово обробити навчальну інформацію в доступному для нього темпі та в зручний час. Робота з книгою має два види: самостійно та в аудиторний час. На жаль, студенти під час самостійної роботи надають перевагу інтерактивним формам пошуку джерел навчальної інформації (мережа Інтернет), які не завжди виявляються науково обґрунтованими чи достовірними. Більшість студентів не піддають критичному осмисленню матеріал, який опрацьовується. Тому ми вважаємо корисним застосовувати під час лекційних занять метод роботи з книгою. Для цього обираємо різні довідниково-інформаційні джерела: *підручник* (з метою чіткого тлумачення нового поняття), *словники* (психологічний, тлумачний), *енциклопедії, довідники*.

Студенти вчать знаходити потрібну інформацію, розуміти прочитане, формується вміння виділяти головне, складати структурні й логічні схеми, відбувається розвиток поняттєвого мислення, співвідношення теоретичних знань із майбутньої практичною діяльністю.

Розглянемо на прикладі навчальної дисципліни «Психологічне консультування» (тема «Особистість консультанта. Роль і місце консультанта в психологічному консультуванні») особливості застосування методу «робота з книгою» в межах лекції. Згідно з планом лекції одним із запитань є «Вимоги до

особистості консультанта. Модель ефективного консультанта».

... Особистість консультанта виділяється майже в усіх теоретичних концепціях як найважливіший цілющий засіб у процесі консультування. Варто пам'ятати, що ніхто не народжується психотерапевтом чи психологом-консультантом. Ефективність консультанта визначається властивостями особистості, професійними знаннями й спеціальними навичками. Кожен з цих факторів забезпечує якісний консультативний контакт, що є стрижневою основою процесу психологічного консультування.

Серед властивостей особистості, притаманних психологу-консультанту, виділяють бажані (краще, щоб такі були наявними): чутливість до установок інших людей, здатність викликати довіру та ін., необхідні (обов'язкові, без яких важко досягти успіху в психологічному консультуванні): повагу до цінностей іншої особистості, відсутність упереджень та ін., шкідливі (такі, що перешкоджають результативному консультуванню): замкнутість, невротичну установку по відношенню до грошей та ін.

Розмірковуючи над питаннями, хто такий ідеальний консультант, чи може такий існувати, в чому буде проявлятися його універсальність, які вимоги пред'являються до нього як до особистості, що робить його професійним помічником для інших людей, ми наближаємося до моделі ефективного консультанта. Модель являє собою перелік особистісних особливостей, які впливають на результат психологічного консультування. Подібна модель не може вважатися остаточною, оскільки завжди доповнюється проявами індивідуальності психолога. Проте вважати елементи моделі орієнтирами для власного професійного становлення варто. Розглянемо детально її складові...

Студенти обирають книги, завчасно приготувані викладачем: «Консультативна психологія», «Психологічний словник-довідник», «Психологічна енциклопедія», «Психологія. Короткий навчальний словник: терміни і поняття», «Словник психологічних термінів (з глибинної психології)», «Психологічний тлумачний словник», «Психологія розвитку: словник-довідник», «Психологія: довідник» — та шукають визначення складових моделі ефективного консультанта (автентичність, відкритість власному досвіду, соціальний досвід, розвиток самопізнання, сила особистості та ідентичність, толерантність до невизначеності, прийняття особистої відповідальності, глибина відносин з іншими людьми, постановка реалістичних цілей, емпатія, харизма). Зрозуміло, що названі складові не представлені в запропонованих джерелах саме в такому трактуванні, студенту необхідно виділити ключове поняття та знайти його, пояснити, як він розуміє

наведене тлумачення, як воно пов'язане із предметом обговорення. Задача викладача — керувати навчальною дискусією, спонукати студентів до аналізу, осмислення нового матеріалу, встановлення міжпредметних зв'язків, навчати прогнозувати, як ті чи інші складові моделі ефективного консультанта впливатимуть на якість професійної діяльності, формувати професійну позицію.

Організація лекцій у такий спосіб дозволяє формувати професійну компетентність майбутніх практичних психологів, зокрема: аналітичні уміння — встановлювати причинно-наслідкові зв'язки (діагностико-аналітична компетентність); дослідницькі уміння — вміння обґрунтовувати (консультаційно-корекційна компетентність); організаційні уміння — попереджувати конфлікти під час дискусії, інтенційні уміння — правильно, логічно, однозначно висловлюватись, комунікативні уміння — володіти навичками вербальної комунікації (організаційно-просвітницька компетентність) та долати труднощі комунікативної взаємодії, що сприяє розвитку професійно значущих якостей майбутнього фахівця. Використання в комплексі таких методів навчання, як робота з книгою, прес-метод та навчальна дискусія, дозволяють розширювати знання студентів, створювати умови для глибокого осмислення навчального матеріалу, закріплювати його, підвищувати загальний культурний рівень майбутніх практичних психологів, готувати конкурентоспроможного фахівця.

На семінарських (практичних) заняттях з будь-якого навчального курсу мають домінувати в часі дискусійні форми роботи, які стимулюватимуть самостійність, ініціативність, активність, рефлексивність студентів при обговоренні проблем. Одним із напрямків організації дискусії є групова діяльність студентів. Технологічний процес групової діяльності складається з таких елементів [3].

1. Підготовка до виконання групового завдання:
 - а) постановка пізнавальної задачі (проблемної ситуації);
 - б) інструктаж про зміст і послідовність роботи;
 - в) рекомендації щодо дидактичного матеріалу по групах.
2. Групова робота:
 - а) знайомство з матеріалом, планування роботи в групі;
 - б) розподіл мікрозавдань між членами групи;
 - в) індивідуальне виконання завдань;
 - г) обговорення індивідуальних результатів роботи в групі;
 - д) обговорення загального завдання групи (зауваження, доповнення, уточнення, узагальнення);
 - е) підведення підсумків групового завдання.
3. Заключна частина:

- а) повідомлення про результати роботи в групах;
- б) аналіз пізнавальної задачі, рефлексія;
- в) загальний висновок про групову роботу.

У процесі групової роботи викладач має виконувати різноманітні функції: контролювати хід роботи у групах, консультувати, відповідати на запитання, координувати діяльність, за необхідності допомагати окремим студентам або групі в цілому.

З метою формування професійної компетентності радимо викладачам проводити практичні заняття, застосовуючи метод **мікрвикладання** та метод **аналізу конкретної ситуації**. Метод мікрвикладання використовується, як правило, під час розв'язування таких професійних задач, де вже подано варіант розв'язання. Студенти аналізують та дають оцінку поданому варіанту розв'язання, пропонують власні варіанти розв'язання. Така робота сприяє розвитку дивергентного мислення майбутнього психолога, дослідницьких умінь. В процесі аналізу конкретної ситуації студенти опановуватимуть теоретичні знання шляхом самостійного розв'язання професійних задач. Так, наприклад, на практичних заняттях модуля «Психологія навчання і виховання» курсу «Педагогічна психологія» студентам можна пропонувати такі педагогічні задачі.

Задача № 1. На уроці під час розгляду нового матеріалу один з учнів говорить вчителю, що не зрозумів.

Викладач пропонує варіант розв'язання з помилками. Наприклад, такий: учитель у стислому вигляді повторює тему, розбиваючи її на фрагменти, задає питання на розуміння, звертаючись до всього класу. Даного учня залишає після уроків для індивідуальної роботи.

Викладач пропонує студентам проаналізувати даний варіант розв'язання з точки зору ефективності побудови розвивального освітнього середовища.

У процесі проблемно-пошукового діалогу між викладачем і студентами та останніх між собою доцільно зробити такі *висновки*. Учителю необхідно, перш за все, з'ясувати в учнів, хто ще не зрозумів і що саме зі змісту нового матеріалу виявилось незрозумілим. Якщо більшість учнів класу не зрозуміли нове, то учитель в стислому вигляді повторює тему, розбиваючи її на фрагменти, задає питання на розуміння, звертаючись до всього класу. Якщо матеріал не зрозумів тільки один чи декілька учнів, то вчитель запитує: «Хто може пояснити, наприклад, Сергієві?» І нерідко пояснення в підсистемі «учень – учень» виявляється ефективним. У дітей своя логіка. Іноді їм легше зрозуміти, що і чому незрозуміло їхньому товаришеві. Застосовуючи такий спосіб пояснення, привчаємо учнів до того, щоб турбота про засвоєння нового мате-

ріалу кожним не була тільки справою вчителя.

Задача № 2. На уроці учень задає питання, на яке вчитель не знає відповіді.

Викладач так само пропонує варіант розв'язання з помилками. Наприклад, такий: учитель намагається відповісти загальними фразами, виправдовуючи таку свою відповідь обмеженістю часу уроку й необхідністю вивчення нової теми.

Після аналізу запропонованого варіанту розв'язання студенти за допомогою викладача роблять такі *висновки*. Учителеві не треба намагатися відповісти загальними фразами, виправдовуючи таку свою відповідь обмеженістю часу уроку й необхідністю вивчення нової теми. Бажано відверто зізнатися дитині в своїй непоінформованості в даному питанні й шукати спільно з учнем відповідь на поставлене запитання.

Під час семінарських та практичних занять з фахових дисциплін, окрім вищеназваних форм роботи, радимо застосовувати ще й рольові тренінги. Під час проведення рольового тренінгу застосовується метод *педагогічної гри*, в якій поєднуються елементи навчальної та дослідницької гри. Навчальна гра під час рольового тренінгу спрямована на імітаційне моделювання в навчальному процесі реальних процесів і механізмів, які мають місце у професійній діяльності. Дослідницька гра під час рольового тренінгу спрямована, окрім моделювання професійної реальності (метод мікрвикладання), на моделювання певних об'єктів, процесів, механізмів з метою їх експериментального вивчення (роль експертів). Реалізація рольового тренінгу в навчальному процесі означає й застосування методу емпатії (ідентифікація себе з учнями, клієнтами) та методу інциденту (треба швидко зреагувати на непередбачені відповіді учнів, клієнтів).

З метою формування у студентів, перш за все, комунікативних умінь та професійно значущих якостей радимо викладачам застосовувати **метод кейсів**. Кейс – це події, які реально відбулися в певній сфері діяльності і є основою для проведення обговорення в академічній групі під керівництвом викладача. У більшості випадків при використанні кейсу студентам попередньо надається можливість ознайомитись із переліком обставин, підґрунтям яких є реальні чи уявні ситуації. Викладач має усвідомити, що матеріал для обговорення має бути підібраний таким чином, щоб відображав проблеми, з якими студенти можуть зіткнутися в професійній діяльності. Він повинен містити достатній обсяг інформації, щоб група мала в своєму розпорядженні всі необхідні дані, однак не була перевантажена ними. Ситуація, навколо якої відбувається обговорення, має бути достатньо складною і налічувати декілька варіантів (альтернатив) розв'язання:

- а) потрібен центральний герой, інтрига, бо-

ротьба інтересів (це зробить аналіз персоніфікованим, жвавішим і цікавим);

б) події, відображені в ситуації, мають стосуватися знайомих для студентів об'єктів: фірм, організацій, особистостей.

Ефективність застосування методу кейсів залежить від таких умов:

1. Прагнення викладача зрозуміти індивідуальну позицію кожного зі студентів.

2. Поступове залучення всіх студентів до дискусії через організацію роботи в парах чи малих дискусійних групах. Студенти дістануть колективну підтримку своїм думкам і психологічно комфортніше почуватимуться, висловлюючи колективну думку.

3. Підтримка викладачем студентів, які на решті вирішили висловити свою думку.

4. Пропозиція дати письмову відповідь на деякі запитання кейса.

5. Визнання та наголос на особистому праві

кожного студента не тільки висловлюватися, але й бути вислуханим.

б. Формування вміння вислухати, яке є ключовою рисою успішного практичного психолога. Доречно ввести жорстке правило, що висловлюватися можна лише піднявши руку й отримавши дозвіл людини, яка керує дискусією (цю роль переважно виконує викладач, але інколи це може робити хтось із студентів). Дотримання такого правила стримуватиме надто активних студентів і дасть змогу говорити тим, хто через особливості власного темпераменту не бажає когось перекикувати.

Висновок. Охарактеризовані форми та методи навчання у педагогічному ВНЗ визначають перспективи розвитку вищої освіти в Україні, спрямування її на підготовку не лише кваліфікованих, а й соціально та творчо активних, ініціативних, конкурентоспроможних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н. О. Уявлення про професійну компетентність та привабливість майбутньої професії для студентів психологічних факультетів / Н. О. Антонова // Проблеми загальної та педагогічної психології. – К. : Інститут психології АПН України. – Т. 7. – Вип. 7. – С. 13–25.
2. Бондар В. І. Конкурентоздатність педагога як складова його професійної компетентності / В. І. Бондар // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 22–23.
3. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи : навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / Світлана Сергіївна Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
4. Мільютіна К. Л. Динаміка професійної компетентності практичних психологів у процесі перенавчання / К. Л. Мільютіна // Педагогічний процес: теорія і практика. Педагогіка. Психологія. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 363–367.
5. Митник О. Я. Заняття проблемного характеру у педагогічному ВНЗ як засіб забезпечення конкурентоздатності майбутнього фахівця / О. Я. Митник // Вища освіта України. – К., 2011. – Том IV. – С. 248–256. – (Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»).
6. Томпсон Д. Л. Социология : Вводный курс НТМ / Д. Л. Томпсон, Д. Пристли ; [пер. с англ.]. – М. : Издательство АСТ ; Львов : Инициатива, 1998. – 496 с.
7. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / Марина Александровна Холодная. – Томск : ТГУ ; Москва : Барс, 1997. – 392 с.
8. Чепелева Н. В. Формування професійної компетентності в процесі вузівської підготовки психолога-практика / Н. В. Чепелева // Актуальні проблеми психології. – К. : Інститут психології АПН України, 1999. – Вип. 19. – С. 271–279.

REFERENCES

1. Antonova N. O. Uyavlennya pro profesiinu kompetentnist ta pryvablyvist maibutnoi profesii dlya studentiv psykholoichnykh fakultetiv [The concept of professional competence and attractiveness of the future profession for students of psychological faculties] // Problemy zagalnoi ta pedagogichnoi psykhologii. – K. : Instytut psykhologii APN Ukrainy. – T. 7. – Vyp. 7. – S. 13–25.
2. Bondar V. I. Konkurentozdatnist pedagoga yak skladova iogo profesiinoy kompetentnosti [Competitiveness of the teacher as part of his professional competence] // Pochatkova shkola. – 2008. – № 7. – S. 22–23.
3. Vityvtska S. S. Praktykum z pedagogiky vyshchoi shkoly: navchalnyi posibnyk za modulno-reityngovoyu systemoyu navchannya dlya studentiv magistratury [Practice on pedagogics: a manual for the module rating system for teaching students of master]. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2005. – 396 s.
4. Milyutina K. L. Dynamika profesiinoy kompetentnosti praktychnykh psykhologiv u protsesi perenavchannya. [Dynamics of professional competence of psychologists in the process of re-learning] // Pedagogichni protses: teoriya i praktyka. Pedagogika. Psykhologiya. – K., 2005. – Vyp. 3. – S. 363–367.

5. **Mytnyk O. Ya.** Zanyattya problemnogo kharakteru u pedagogichnomu VNZ yak zasib zabezpechennya konkurentozdatnosti maibutnogo fakhivtsya [Problematic classes in pedagogical universities as a means of ensuring the future competitiveness of professional specialist] // *Vyshcha osvita Ukrainy*. – K., 2011. – Tom IV. – S. 248–256. – (Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti integratsii do ievropeiskogo osvitnogo prostoru»).
6. **Tompson D.L., Prystly D.** Sotsyologyya: Vvodnii kurs HTM [Sociology: Introductory Course] / [per. s angl.]. – M. : Izdatelstvo ACT ; Lvov : Ynytsyatyva, 1998. – 496 s.
7. **Kholodnaya M. A.** Psykhologiya intellekta: paradoksy issledovannya [Psychology of Intelligence: Paradoxes of research]. – Tomsk : TGU, Moskva : Bars, 1997. – 392 s.
8. **Chepelieva N. V.** Formuvannya profesiinoi kompetentnosti v protsesi vuzivskoi pidgotovky psykhologa-praktyka [Formation of professional competence during university preparation of the practicing psychologist] // *Aktualni problemy psykhologii*. – K. : Instytut psykhologii APN Ukrainy. – 1999. – V. 19. – S. 271–279.

Formation of professional competence of the psychologist in the course of training in pedagogical higher educational establishments.

Alexander Y. Mytnyk, Doctor of Science (Pedagogy), Professor, Head of the Applied Psychology Department of Pedagogy and Psychology Institute of the National Pedagogical Dragomanov University, 9 Pirogov St., Kyiv, 01601, Ukraine, e-mail: Mitnik2008@gmail.com.

Elena Hartmann, PhD (Psychology), Associate Professor of the Applied Psychology Department of Pedagogy and Psychology Institute of the National Pedagogical Dragomanov University, 9 Pirogov St., Kyiv, 01601, Ukraine, e-mail: helenhartman@mail.ru.

Tatiana Seredyuk, PhD (Psychology), Associate Professor of the Applied Psychology Department of Pedagogy and Psychology Institute of the National Pedagogical Dragomanov University, 9 Pirogov St., Kyiv, 01601, Ukraine, e-mail: olezgoleg@mail.ru.

In this article the necessity of the formation and development of the structure of the individual professional competitiveness as system creation features of the professional competence is proved, the concept of «professional competence» should reflect the specific of the profession is grounded. According to that practical psychology should have knowledge and skills to implement diagnostic, remedial, developmental, expert, advisory, management, teaching (for Master's degree), scientific and methodical (for Master's degree) and research (for Master's degree) aspects of professional work, professional competence, according to the authors, consists of diagnostic and analytical, consulting and correction, organizational, educational and personal competencies. Any competence as part of professional competence provides professional performance of practical psychology and includes cognitive system (some professional knowledge), operating room (some professional skills) and personal (professional and meaningful quality) characteristics. The article reveals the operating characteristics of each of the proposed competencies.

Also, the content of communicative skills that characterize, according to the authors, any competence is disclosed. The contents of meaningful skills relevant practical psychology are revealed: empathy, the dynamism of personality, charm and emotional stability. These qualities are the personal characteristics of any component of professional competence.

The article characterizes the nature of problematic lectures: the press conference together, the discussion with the analysis of specific situations, advice. Reveals the technological process of group of students in seminars (practical) sessions of any training course, especially the use of the classroom micro teaching methods and case study, this form of work as role training.

There are examples of teachers work with students in the classroom on the formation of the components of professional competence.

In conclusion, the authors emphasize that the described methods of teaching in pedagogical universities are helping steer higher education in Ukraine to prepare not only qualified, but also socially and creatively active, enterprising, competitive professionals.

Keywords: professional competence, diagnostic and analytical competence, consulting – correctional competence, organizational – educational competence lectures of the problematic nature, micro educational method, the method of case studies, role training.

Мытнык А. Я., Хартман Е. Ю., Середюк Т. В. Формирование профессиональной компетентности психолога в процессе обучения в педагогическом вузе.

В статье раскрыты содержание и структура профессиональной компетентности психолога, охарактеризованы формы, методы обучения в педагогическом вузе, которые способствуют формированию указанной компетентности; приведены примеры работы преподавателя со студентами на занятиях по формированию составляющих профессиональной компетентности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, диагностико-аналитическая компетентность, консультационно-коррекционная компетентность, организационно-просветительская компетентность; лекция проблемного характера, метод микропреподавания, метод кейсов, ролевой тренинг.